

Leopold Koželuh (1747-1818) – konzervativní posel romantismu (1/2)

Sonáty pro cembalo nebo kladívkový klavír hraje Kemp English.

Žádné jiné město na území Svaté říše římské národa německého nemělo pro hudebníky v posledních desetiletích 18. století takovou přitažlivost jako hlavní město Vídeň. Drážďany a Mannheim přilákaly sice předtím nespočet zpěváků, skladatelů a instrumentalistů z celé Evropy, ale Vídeň je brzy zdaleka předčila. Hudba hrála důležitou roli v kulturním životě tohoto města, nejen mezi šlechtou, ale také mezi zámožnou střední třídou, a hudebníci, především z Německa, Itálie a z Čech, využili nabízených pracovních příležitostí. Příležitostí, které byly četné a rozmanité. Ve Vídni našli uplatnění hudebníci všeho druhu, učitelé hudby, chrámoví hudebníci a skladatelé stejně jako instrumentalisté v dvorních a operních orchestrech. Mnozí čeští hudebníci si vydobyli slávu a úspěchy v Mannheimu, a to možná inspirovalo další generaci českých hudebníků, aby zkusili své štěstí ve Vídni. Patřil mezi ně i Leopold Koželuh, skladatel narozený v roce 1747 ve Velvarech. Syn ševce, odchovanec české kantorské tradice.

Toto je jeho Sonáta B dur, první ze tří sonát pro cembalo nebo kladívkový klavír, věnovaných paní hraběnce Lucii Tiszkiwicz, rozené princezně Lubomirské. Koželuh je poprvé vydal roku 1789 ve Vídni ve svém vlastním nakladatelství a na titulní list nechal vytisknout opusové číslo XXX. Sonátu B dur, stejně jako všechny další skladby v dnešním semináři, nám zahraje Kemp English. Takto pod jeho rukama rozkvétá kopie vídeňského fortepiana Antona Waltera z období kolem roku 1795; jedná se o nástroj postavený na Novém Zélandu, konkrétně v dílně Paula Downieho.

1) Leopold Koželuh: Sonáta B dur (P. XII:29).

[Keyboard Sonata No. 28 in B-Flat Major, Op. 30 No. 1, P. XII:29: I. Allegro – YouTube](#)

[Keyboard Sonata No. 28 in B-Flat Major, Op. 30 No. 1, P. XII:29: II. Poco adagio – YouTube](#)

[Keyboard Sonata No. 28 in B-Flat Major, Op. 30 No. 1, P. XII:29: III. Rondeau: Allegretto – YouTube](#)

Sonátu pro cembalo nebo kladívkový klavír B dur z pera Leopolda Koželuha hrál Kemp English.

Prvního hudebního vzdělání se Koželuhovi dostalo od velvarských kantorů. Po odchodu do Prahy se věnoval humanitnímu studiu, podle zpráv Bohumíra Jana Dlabáče, autora Lexikonu umělců, strahovského premonstráta, pravděpodobně dokončil filozofický a matematický učební kurz a také byl posluchačem práv na univerzitě. Vedle toho se dále vzdělával v hudbě, jeho starší bratranec Jan Antonín Koželuh, vyzbrojen poznatky ze studia italského operního stylu ve Vídni, mu mohl poskytnout cenné umělecké vedení především v kompozici a ve zpěvu; získal u něho asi důkladné základy kontrapunktu a znalost zacházení s lidským hlasem. Šlo tedy o výuku zaměřenou především na hudbu vokální a dramatickou. Naproti tomu klavírní a kompoziční škola Františka Xavera Duška, vyškoleného ve Vídni u slavného Georga Christopa Wagenseila, mohla Koželuha připravit hlavně pro obor symfonie a klavírní sonáty.

Jako skladatel se údajně už v roce 1771 poprvé představil baletem, který sklidil velký úspěch. Tak velký, že se Koželuh rozhodl plně věnovat hudbě. Opustil studia práv a během následujících sedmi let (tj. do roku 1778, kdy odchází do Vídně) složil více než dvacet dalších baletů, tři pantomimy, árie, sbory a také první klavírní skladby. Sonáta F dur je uvedena v Breitkopfově katalogu z roku 1773 v oddílu „Cembalo. Soli“ jako „I. Sonata da Leop. Kozeluch“ spolu s klavírními sonátami Františka Xavera Duška. Tento záznam není jen cennou datační pomůckou, ale dává odpověď i na důležitou otázku, od kdy vlastně skladatel křtěný Jan Antonín začal používat nového jména Leopold (ve snaze odlišit se od svého staršího bratrance a učitele). Mýlil se Jan Bušek, když se domníval, že si Koželuh dal jméno Leopold „dle svého příznivce Leopolda II.“; ke změně došlo téměř dvě desetiletí před nástupem tohoto panovníka na trůn – nejdříve po roce 1770 (v soupisu obyvatelstva je Koželuh uveden ještě jako Jan) a nejpozději v roce 1773, jak dokládá zmíněný záznam v Breitkopfově katalogu.

Už v těchto pražských letech měl Koželuh – vedle svých učitelů – ještě další skladatelské vzory: pilně studoval partitury Josepha Haydna, Carla Philippa Emanuela Bacha i Wolfganga Amadea Mozarta. A právě v Mozartově Únosu ze Serailu hledala inspiraci některá z témat následující Sonáty C dur, druhé z trojice sonát věnovaných Marii Alžbětě hraběnce z Ulfeldta, manželce Jiřího Kristiána hraběte z Valdštejna-Vartenberka. Tyto sonáty Koželuh poprvé vydal roku 1785 ve svém vídeňském nakladatelství a pro zajímavost, Muzio Clementi je později nechal v Londýně vytisknout ve verzi s houslovým doprovodem ad libitum. Sonáta C dur má klasické třívěté schéma s těžištěm v první větě, jejíž hlavní téma uvádí charakteristický vstupní motiv tvořený vzestupnou velkou sextou a sestupnou malou septimou: ten s menšími obměnami Koželuh uplatňuje i v jiných dílech.

Velké intervaly a oktávová zdvojení dávají motivu ostrý profil vypjaté vzrušenosti. Kemp English hraje opět na kopii historického klavíru Gabriela Antona Waltera z období kolem roku 1795, tentokrát se však jedná o nástroj postavený Thomasem a Barbarou Wolfovými ve Spojených státech amerických.

2) Leopold Koželuh: Sonáta C dur (P. XII:18).

[Piano Sonata in C Major, Op. 15 No. 2, P. XII:18: I. Allegro – YouTube](#)

[Piano Sonata in C Major, Op. 15 No. 2, P. XII:18: II. Poco adagio – YouTube](#)

[Piano Sonata in C Major, Op. 15 No. 2, P. XII:18: III. Presto – YouTube](#)

Vyslechli jsme Sonátu C dur Leopolda Koželuha. Na kladívkový klavír ji přednesl Kemp English.

Ve Vídni, kam přesídlil v roce 1778 – to mu bylo 31 let – zažil Koželuh velmi rychlý společenský i umělecký vzestup. Přišel tam jako neznámý skladatel, ale o tři roky později už platil za uznávaného autora co do oblíbenosti rovného Mozartovi. Díky svým pianistickým kvalitám pronikl do kruhů nejvyšší šlechty a stal se vyhledávaným učitelem. Mezi jeho nejpozoruhodnější žákyně patřila nevidomá Maria Theresia von Paradis.

Velkou popularitu přineslo Koželuhovi také zhudebnění smuteční básně na smrt císařovny Marie Terezie. Tato kompozice byla roku 1781 veřejně provedena při smuteční slavnosti za císařovnu a téhož roku vyšla tiskem v nakladatelství Artaria; císaře Josefa II. zaujala patrně natolik, že svěřil Koželuhovi klavírní výuku arcivévodkyně Alžběty von Württemberg, pozdější první manželky císaře Františka II. Tento kontakt s císařským dvorem zvýšil zájem šlechty o Koželuha a poskytl skladateli existenční zajištění. Dalším zdrojem příjmů byla četná vydání jeho děl.

Leopold Koželuh byl už na počátku osmdesátých let jednou z nejznámějších a nejlépe situovaných osobností vídeňského hudebního světa. Nemalou roli v tom sehrála i skutečnost, že se nejpozději v roce 1781 stal svobodným zednářem. Ve srovnání s Mozartem zaujímá zednářství v jeho tvorbě sice jen nepatrné místo, ale pro rozšiřování jeho společenských kontaktů mělo prvořadý význam.

Roku 1784 založil Koželuh ve Vídni vlastní hudební nakladatelství, které později převzal jeho mladší bratr Antonín Tomáš. Koželuhova díla však začala být záhy vydávána i mimo Rakousko, zejména v německých městech, a také v Paříži, Londýně, Edinburku či Amsterdamu. Že jeho jméno pozvolna proniklo do všech hlavních kulturních center Evropy, na tom měla svůj podíl i Maria Theresia von Paradis – s klavírními koncerty svého učitele slavila totiž na svých koncertních

cestách velký úspěch.

Koželuh s velkým nasazením propagoval toho času stále mladý a moderní kladívkový klavír (fortepiano). Třebaže jeho klavírní skladby vycházely ještě dlouho do devadesátých let – zřejmě kvůli lepší prodejnosti – s obojetným určením “pro cembalo nebo kladívkový klavír“, realizace dynamické stránky, která je na rozdíl od symfonií vypracována daleko podrobněji a bohatě odstupňována crescendem a decrescendem, vyžaduje téměř nezbytně použití kladívkového klavíru. Dynamika Koželuhovi neslouží jen k odlišení kratších plošek, nýbrž i k výstavbě vzestupů a kompozičních vrcholů. Například v první větě Sonáty C dur, která před chvílí dozněla, je spojovací oddíl pomocí dynamiky vybudován jako gradační vlna. A právě ve skladbách pro sólový klavír stejně jako v tvorbě komorní spočívá vlastní vývojové těžiště Koželuhova skladatelského významu: tady předchází a připravuje jednak výraz Beethovenův, jednak romantický projev především schubertovského typu.

Nyní je před námi poslední z trojice sonát, které Koželuh poprvé vydal roku 1785 s věnováním „Madame la Comtesse de Waldstein“, rozené hraběnky z Ulfeldta. Sonáta As dur se skládá ze dvou částí, první část přináší krásné téma v 6/8 taktu se šesti variacemi, z nichž ta poslední téměř oznamuje Beethovenovu klavírní sonátu op. 26, dokončenou v roce 1801 a mimochodem komponovanou ve stejné tónině. V ostrém kontrastu k první větě pak stojí vášnivě „allegro molto“ neboli věta druhá. Kemp English zůstává u nástroje postaveného v dílně Thomase a Barbary Wolfových.

3) Leopold Koželuh: Sonáta As dur (P. XII:19).

[Piano Sonata in A-Flat Major, Op. 15 No. 3, P. XII:19: I. Andante con variazioni – YouTube](#)

[Piano Sonata in A-Flat Major, Op. 15 No. 3, P. XII:19: II. Allegro molto – YouTube](#)

Sonátu As dur Leopolda Koželuha přednesl Kemp English, jeden z předních koncertních umělců na Novém Zélandu. Velmi žádaný jednak jako sólový varhaník a odborník ve hře na fortepiano, ale i co se týče klavírní spolupráce. Pro nás není bez zajímavosti, že byl součástí týmu, který v čele s editorem Christopherem Hogwoodem připravil první souborné kritické vydání všech padesáti Koželuhových sonát pro sólový klávesový nástroj (pod značkou Bärenreiter Urtext nakladatelství Bärenreiter Praha). A odtud už byl jen krůček k jejich vůbec první kompletní nahrávce, kterou Kemp English uskutečnil mezi dubnem 2011 a dubnem 2013. Ještě v témže roce mu univerzita v Adelaide za tuto průkopnickou nahrávku a s ní

spojené historicky poučené koželuhovské bádání udělila titul Ph.D. (s pochvalou děkana za vynikající disertační práci).

A teď už opět Koželuhova tvorba, v níž neuvěřitelně brzy, kolem poloviny osmdesátých let 18. století, zazněly tóny, předznamenávající epochu hudebního romantismu. První jasný romantický náznak se objevuje ve variační větě klavírní sonáty *As dur* z roku 1785, kterou jsme právě vyslechli. Někteří badatelé se domnívají, že tato věta napovídá některé rysy Schubertova a Weberova stylu do té míry, že ji lze slohově vztahovat až k prvním desetiletím 19. století. Mnohé z toho, co je tak charakteristicky zastoupeno např. v Schubertových *Impromptus* nebo ve Weberových *Variations sur Vien'qua Dorina bella* op. 7, anticipoval už Koželuh: pomocí rozložených akordů vytváří větší harmonické plochy, nad nimiž nechává znít melodickou linii (tak tomu bylo ve čtvrté a šesté variaci), a používá rovněž některých typicky romantických harmonických obrátů – náhlého vybočení do snížené subtóniky (provázeného *crescendem* k *fortissimu* a dramatickou *césurou*), melodických průchodných tónů vytvářejících nónovou harmonii, a tak dále.

Sonáta *D dur*, kterou za chvíli uslyšíme, byla poprvé vydána v Koželuhově vídeňském nakladatelství roku 1788 s věnováním „*Madame la Comtesse de Rombeck*“, rozené hraběnky de Cobenzl. I tato sonáta, ovlivněná spíše Haydnem, především v pomalé větě, se řadí do sféry raně romantické v tom nejširším smyslu. Hlavní téma první věty s neomylnou jistotou nasazuje popěvkovou melodiku vídeňské taneční ražby, tak příznačnou pro pozdějšího Schuberta. Po zasněné *adagiové* větě přichází finální *rondo*, které je malým mistrovským dílem důvtipu a veselé nálady. Na vídeňské *fortepiano* Anton Walter z období kolem roku 1795, resp. na jeho kopii, postavenou Paulem Downiem, hraje Kemp English.

4) Leopold Koželuh: Sonáta *D dur* (P. XII:26).

[Keyboard Sonata No. 25 in D Major, Op. 26 No. 1, P. XII:26: I. Allegro – YouTube](#)

[Keyboard Sonata No. 25 in D Major, Op. 26 No. 1, P. XII:26: II. Adagio – YouTube](#)

[Keyboard Sonata No. 25 in D Major, Op. 26 No. 1, P. XII:26: III. Rondeau: Allegro – YouTube](#)

